Journal of Knowledge-Research Studies

Samiei, Mitra; Farokhfal, Fatemeh; Momeni, Esmat (2023). Investigating the Degree of Compliance of Bibliographic Records of the Manuscript Database of the Library of the Holy Shrine of Hazrat Abdolazim with the Iranian MARC Standard. *Journal of Knowledge-Research Studies*, 1 (2), 60-77.

DOI: 10.22034/JKRS.2022.52225.1015
URL: https://jkrs.tabrizu.ac.ir/article_15072.html

The paper is an open access and licensed under the Creative Commons CC BY NC license.

Investigating the Degree of Compliance of Bibliographic Records of the Manuscript Database of the Library of the Holy Shrine of Hazrat Abdolazim with the Iranian MARC Standard

Mitra Samiei[1], Fatemeh Farokhfal[2], Esmat Momeni[3]

Received: May, 22, 2022; Accepted: June, 19, 2022

Abstract

Purpose: This research investigated the overlap between bibliographical records in the manuscripts database of Abdulazim library with Iran Marc standard.

Methodology: The methodology of this research is the descriptive- survey method, and used a combination method of study and review literature. For the research aim, is chosen 100 title manuscripts that were the same in the manuscripts database of Abdulazim library and the manuscripts database of the national library of Iran. For data gathering used checklist. Cheklist had 2 sections including bibliographical features and manuscript features. Data was collected by direct observation method, then these were surveyed and compared.

Findings: Findings showed, the manuscripts database of Abdulazim library didn't consider some manuscript features such as leaf size, donated notes, consideration, and adornments, and this is a weak point for the Abdulazim library. In comparison this database described bibliographical features thoroughly. Most overlap between Abdulazim database and, IRANMARC fields assigned adornment of manuscripts, consideration, cover size, type of cover, number of leaves, donate note, type of chirography, the place that book was written, scribe, annotation, adornment of cover, complete/ incomplete, possession and etc. Most overlap between libraries in the description of bibliographical features assigned original title, subject, date of writing, language, number of manuscripts, introduce of the manuscript .

Conclusion: The results indicate that the Abdulazim library database has performed well in describing the bibliography section and has been able to complete the main fields related to the author, main title, etc., By the standard rules of the Iranian brand. The description of the bibliographic characteristics of the manuscripts has performed poorly, and only one field is used to mention the appearance characteristics of the manuscripts.

Value: The present study is the first to identify the differences in the description and cataloging of the manuscripts of the Astan library of Hazrat Abdul Azim with the standard cataloging rules of the Iranian MARC (manuscript).

Keywords: ***Manuscripts, IRANMARC Standard, National Library of Iran Manuscripts, Abdulazim Library Manuscripts***

1. Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author) samiei@atu.ac.ir
2. Master of Knowledge and Information Science, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
3. Associate Professor, Departmernt of Knowledge and Information Science, Faculty of Psychology and Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Extended Abstract

Introduction

The library of Hazrat Abd al-Azeem is one of the richest repositories of lithographic books and manuscripts. There are many jurists, scientists, scholars, writers, and scholars who have donated valuable manuscripts to this blessed threshold. The Astan Library of Hazrat Abdul Azim also tries to provide access to the content of these works in addition to maintaining and protecting these valuable and rich resources, which can only be done by organizing and cataloging the manuscripts. It is impossible. Currently, cataloging in this library is done according to taste, and there are no special rules for cataloging manuscripts.

This research intends to find out the deficiencies of the information elements in the bibliographic records of the Astan manuscript database of Hazrat Abdul Azim and to check the compliance of the elements in that library with the standard bibliographic elements of the Iranian brand. To be able to determine to what extent the standard of the IranMarc has been successful in describing manuscript sources accurately and also to decide what elements and rules should be followed in cataloging the bibliographic records of the manuscript database of Hazrat Abd al-Azeem Library according to the bibliographic elements of the IranMarc It is not considered.

Purpose

This research investigated the overlap between bibliographical records in the manuscripts database of Abdulazim library with Iran Marc standard.

Methodology

The current research is applied with a survey-description method. The research community is the manuscript database of Hazrat Abdulazim library, with 977 manuscript titles. A simple random sampling was done on the common manuscripts in the database of the National Library of Iran, and Astan Hazrat Abdul Azim (PBUH), and the number of 100 titles of common manuscripts between the two databases of the National Library of Iran and the database of the Astan Library of Hazrat Hazrat Abdul Azim Hosni (AS) was selected as the research community. Table 1 lists the titles of 100 selected manuscripts.

In the first stage of data collection, according to the elements in the manuscripts of Hazrat Abdul Azim library database and the Iranian Marc Standard manuscript, the fields related to the manuscript in the Iranian Marc Standard were extracted. In the second stage, the background elements in the manuscript database of Astan Hazrat Abdul Azim library were extracted by using a checklist. In the third stage, by the direct observation method, a selected sample of the existing and familiar manuscripts among the manuscript database was extracted. Astan Library of Hazrat Abdul Azim (AS) and the National Library of Iran were investigated. The degree of compliance with these elements was investigated analyzed with the elements extracted from the Iranian brand standard.

Journal of Knowledge-Research Studies (JKRS)

Vol 1

Issue 2

Serial Number 2

2023

Journal of Knowledge-Research Studies (JKRS)

Vol 1

Issue 2

Serial Number 2

2023

Findings

A bibliography is the first principle in the introduction of any book and includes thematic and content aspects. The elements available in the bibliography section in the manuscript database of the Holy Threshold of Hazrat Abdul Azim include the following: title, author, subject, language, beginning, completion, the introduction of the copy, date of writing, andscinapse.io explanations.
manuscript ology/codicology consists of the physical and external parts of a manuscript, and in fact, it is variable scraps of information regarding multiple copies of a particular book. With this definition, each manuscript has its own bibliographic characteristics, and no two manuscripts can be found with exactly precisely the same bibliographic information. The elements available in the Manuscriptology section in the manuscript database of the Holy Shrine of Hazrat Abdul Azim (AS) include the following: copy or registration number, font type, number of leaves, cover type, paper type, copy decoration, name of the scribe, complete/incomplete copy, damage. , notes, observations.

Table 1. The frequency of compliance with Manuscriptology elements of the manuscripts of the Astan library with the Iranian Marc standard

Blocks	Manuscriptology features of Astan manuscripts	Tag	Frequency of non-compliance	Frequency of compliance
Block 1	Version number/registration number	001	0	100
Block 2	number of leaves	215$a	1	99
	leaf size	215$a	100	0
	Number of lines	215$a	98	2
	Name of the scribe	210$c	63	37
	a place where the manuscript was written	210$a	97	3
Block 3	Type of script	307$	0	100
	Book Cover Type	307$	7	93
	Cover decorations	307$	58	42
	Volume size	215$a	15	85
	Paper type	307$	97	3
	Margin	307$	63	37
	Ownership	317$a	99	1
	Saja Seal	317$a	99	1
	Version decorations	307$	18	82
	complete/incomplete version	318$a	77	23
	Damaged/intact manuscript	318$a	94	6
	Note of dedication	317$a	100	0
	Considerations	318$a	100	0

In the Manuscriptology part of the manuscript database of the Astan library of Hazrat Abdul Azim in Block 1 of the Iranian MARC Standard, all the sources have registration numbers, and this makes it easier to retrieve the sources. Regarding the characteristics of the number of pages, name of scribe, place of writing, number of lines, and page size, the library has the highest frequency of compliance with the cataloging rules based on block 2 of the Iranian brand. The elements of font type, cover type, cover size, copy decoration, cover decoration, margin, completeness/incompleteness, damaged/entire manuscript,

paper type, ownership, and seal, have the highest frequency of compliance with the cataloging elements at block 3 of the Iranian brand standard.

Table 2. The frequency of compliance with the bibliographic elements of Astan library manuscripts with the Iranian MARC standard

Blocks	Features of bibliography in MARC Iran	Tag	Frequency of non-compliance	Frequency of compliance
Block 1	Version number/registration number	001	0	100
	Language	101$a	1	99
Block 2	Original title	200$a	0	100
	Author	200$a	5	95
	Book date	210$d	8	91
Block 3	Foreword	327$a	98	2
	Epilogue	327$a	97	3
	Introducing the manuscript	330$a	95	5
	Description	318$a	78	21
Block 6	Subject	610$a	7	93

The findings show that all the manuscripts registered in the manuscript database of Astan Library of Hazrat Abdul Azim have a registration number. Among the research samples, there is only one work whose language is not known/obscure. According to the second field of the rules of Iran's trademark standard elements, the fields of the main title, author, and date of publication, respectively have the highest frequency of compliance with the cataloging rules. According to the cataloging rules of this standard, the Astan library of Hazrat Abdul Azim observes the elements of description, the introduction of version, prologue, and epilogue, respectively, with the highest frequency, and 93% of the manuscripts over there have completed the subject field.

Conclusion

The results indicate that the Abdulazim library database has performed well in describing the bibliography section and has been able to complete the main fields related to the author, main title, etc., By the standard rules of the Iranian brand. The description of the bibliographic characteristics of the manuscripts has performed poorly, and only one field is used to mention the appearance characteristics of the manuscripts.

Value

The present study is the first to identify the differences in the description and cataloging of the manuscripts of the Astan library of Hazrat Abdul Azim with the standard cataloging rules of the Iranian MARC (manuscript).

Journal of Knowledge-Research Studies (JKRS)

Vol 1

Issue 2

Serial Number 2

2023

Extended Abstract References

Arasteh, M. (1389). *Review of Iranian lithographic books from the period of Muhammad Shah to the middle of the Nasrid period, available in the central library of Astan Quds Razavi from the aspect of bibliographic features, bibliography, cataloging rules and mark structure, master's thesis*, Ferdowsi University, Mashhad .

Bagheri Khorramdashti, N. (2015). *Manuscript cataloging rules manual*. Tehran, Organization of Documents and National Library of the Islamic Republic of Iran.

Arabgari, L. (1391). *Investigating the utilization of metadata standards in the storage of manuscripts in Persian manuscript databases*, Master's thesis, Al-Zahra University, Tehran.

Azimi, H. (1385). Cataloging of manuscripts. *Encyclopedia of Library and Information Science*, retrieved on 20/9/96 from www.portal.nlai.ir/daka/wiki.

Azimi, H., & Mousavi, Z. (2019). A study of Cataloging Manuscripts and lithography in Iran. *Library and Information Sciences*, 22(1), 4-27. doi: 10.30481/lis.2019.81431; [In persian].

Azimi, H. and Nazi, A. (2013). Analysis of cataloging of manuscripts in Iran from the aspect of existence or non-existence of a model in it and providing improvement solutions to create a national standard format, *Library and Information Sciences*, 14 (2), p. 282-263. [In persian].

Fatahi, Rahmatullah; Azad, Asadullah (1380). A research on the appropriate model for storing and organizing bibliographic and lithographic information, *Library and Information Sciences*, 14 (2), 193-217. [In persian].

Fakhari Saadat, A. (2013). *Examining the compliance of the bibliographic records of the Astan Quds Razavi manuscript database with the standard of description and access to the source*, Master's thesis, Imam Reza International University (AS), Mashhad.

Iran National Brand Committee. (1381). *Iran Marc*, Tehran, National Library of the Islamic Republic of Iran.

Kokabi, M. (2015). Cataloging, *Encyclopedia of Library and Information Science*, vol. 2, p. 1652-1657, Tehran, National Library of the Islamic Republic of Iran.

Mousavi Chalak, A. (1381). Brand format and cataloging of manuscripts, *Payam Baharestan*, 17, p. 59-56. [In persian].

Nazi, A., & Ghasempour, S. (2011). Manuscript Cataloging in the National Library of Iran: Trends and Methods. *Librarianship and Information Organization Studies*, 22(3), 104-114. [In persian].

Nazi, A. (1389). *Investigating the status of cataloging manuscripts in Iran and presenting a suitable model*, Master's thesis, Shahid Beheshti University, Tehran.

Nabavi, M., Fadaei, G., & Naghshineh, N. (2014). Standards utilized for manuscript description by online Islamic databases. *Librarianship and Information Organization Studies*, 25(2), 22-33. [In persian].

Journal of Knowledge-Research Studies

Journal of Knowledge-Research Studies (JKRS)

Vol 1

Issue 2

Serial Number 2

2023

نشریه مطالعات دانش پژوهی

صمیعی، میترا؛ فرخفال، فاطمه؛ مومنی، عصمت (۱۴۰۱). بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) با استاندارد مارک ایران. *نشریه مطالعات دانش‌پژوهی*، ۱(۲): ۶۰-۷۷.

DOI: 10.22034/jkrs.2022.52225.1015

URL: https://jkrs.tabrizu.ac.ir/article_15072.html

این مقاله به‌صورت دسترسی باز و با لایسنس CC BY NC کریتیوکامانز قابل‌استفاده است.

بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) با استاندارد مارک ایران

میترا صمیعی[۱*]، فاطمه فرخفال[۲]، عصمت مومنی[۳]

۱. دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) samiei@atu.ac.ir.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۳. دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی ، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱ خرداد ۱۴۰۱ **تاریخ پذیرش: ۲۹ خرداد ۱۴۰۱**

چکیده

هدف: پژوهش حاضر باهدف بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) بر اساس قواعد فهرست‌نویسی مارک ایران انجام شده است.

روش‌شناسی: این پژوهش کاربردی و با رویکرد پژوهشی کتابخانه‌ای و با روش پیمایشی – توصیفی انجام شده است. ی نمونه آماری این پژوهش ۱۰۰ عنوان نسخه خطی مشترک در پایگاه اطلاعاتی نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) و کتابخانه ملی ایران است. ابزار گردآوری اطلاعات سیاهه وارسی محقق‌ساخته‌ای است که بر اساس نظر فهرست‌نویسی نسخ خطی و کتابداران تهیه و با استفاده از روش مشاهده مستقیم گردآوری شد. این سیاهه وارسی دارای دو بخش ویژگی‌های کتابشناسی و نسخه‌شناسی است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که در فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) و عناصر کتابشناسی مارک ایران، در عنصر پدیدآور تطابق کامل وجود دارد. بیشترین میزان رعایت میان عناصر کتابشناسی نسخه‌های خطی پایگاه نام‌برده به ترتیب متعلق به عناصر: عنوان اصلی، موضوع، تاریخ کتابت، توضیحات، زبان، شماره نسخه یا ثبت، معرفی نسخه، انجام و آغاز است. پایگاه اطلاعاتی نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم در توصیف نسخ خطی به توصیف ویژگی‌های نسخه‌شناسی مانند: اندازه برگ، یادداشت وقف، ملاحظات، تزئینات نسخه اشاره‌ای نکرده است و از این منظر بسیار ضعیف عمل نموده است. این کتابخانه ویژگی‌های کتابشناسی نسخ خطی را کاملاً ذکر کرده است و ویژگی‌هایی نظیر آغاز کتاب و انجامه کتاب را در نظر نگرفته و فیلدی را به آن اختصاص نداده است. بیشترین میزان رعایت در وضعیت فهرست‌نویسی عناصر نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی پایگاه کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم با استاندارد مارک ایران به ترتیب متعلق به: عناصر تزئینات نسخه، ملاحظات، اندازه جلد، نوع جلد، تعداد برگ، یادداشت وقف، نوع خط، محل کتابت، کاتب، حاشیه، تزئینات جلد، کامل/ ناقص، تملک، سجع مهر، شماره ثبت یا نسخه، آسیب‌دیدگی، اندازه برگ، تعداد سطر و نوع کاغذ است.

نتایج: نتایج حاکی از آن است که پایگاه کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) در توصیف بخش کتابشناسی به‌خوبی عمل کرده است و توانسته فیلدهای اصلی مربوط به پدیدآور، عنوان اصلی و... را مطابق با قواعد استاندارد مارک ایران تکمیل کند. اما در توصیف ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخ خطی ضعیف عمل کرده است و برای ذکر مشخصات ظاهری نسخ خطی تنها از یک فیلد برساخت استفاده می‌کند.

اصالت / ارزش: پژوهش حاضر برای اولین به شناسایی تفاوت‌ها در توصیف و فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم با قواعد فهرست‌نویسی استاندارد مارک ایران (دستنامه) می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: *نسخ خطی، مارک ایران، پایگاه کتابخانه ملی ایران، پایگاه کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع).*

۱. مقدمه

اهمیت فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی در آن است که بدون توصیف و فراهم کردن نقطه‌های بازیابی کافی از این آثار، پژوهشگران نمی‌توانند نسخه‌های خطی را شناسایی کنند و به آن‌ها دست یابند و در تصحیح متون کهن با پژوهش‌های تاریخی از آن‌ها بهره گیرند (عظیمی، ۱۳۸۵)؛ بنابراین به‌منظور دسترس‌پذیر ساختن محتوای نسخه‌های خطی، فهرست‌نویسی این آثار امری ضروری است. فهرست-نویسی این آثار با دو رویکرد کتابشناسی و نسخه‌شناسی صورت می‌گیرد. در رویکرد اول جنبه‌های موضوعی و اطلاعاتی که ثابت، معین و غیرقابل تغییر هستند، موردتوجه قرار گرفته و در رویکرد نسخه-شناسی به توصیف ویژگی‌های ظاهری و در اصل خود مدرک در دست فهرست‌نویسی توجه می‌شود. ماهیت بخش کتابشناسی در پیشینه‌های کتابشناختی نسخه‌های خطی این امکان را به ما می‌دهد تا با اتخاذ و به‌کارگیری قواعد، استانداردها و یا مدل‌هایی که امکان یکدستی پاره‌های اطلاعاتی را فراهم می‌کنند به پیشینه‌هایی با کارایی بالاتر دست‌یابیم. (نازی و قاسم پور، ۱۳۹۰).

کتابخانه ملی ایران برای فهرست‌نویسی و توصیف نسخه‌های خطی از روش مدرن استفاده می‌کند. در این روش ویژگی‌هایی مانند مستند کردن موضوعات و اسامی، سرشناسه قرار گرفتن پدیدآور به‌جای عنوان کتاب، دادن شناسه افزوده به کاتب و مانند آن انجام می‌شود. به‌عبارت‌دیگر کتابخانه ملی با استفاده از قواعد فهرست‌نویسی استاندارد مارک ایران، کاربرگه‌ای را طراحی کرده است که دربردارنده‌ی مجموعه‌ای از عناصر نسخه‌شناسی و کتابشناسی نسخه‌های خطی است که مستخرج از متن این استاندارد هست. این عناصر شامل: شماره ثبت، عنوان اصلی، پدیدآور، زبان، انجام، آغاز، موضوع، نوع خط، نوع کاغذ، تعداد برگ، کاتب، محل کتابت، وضعیت آسیب‌دیدگی، نوع جلد، تزئینات نسخه، یادداشت وقف و... است (نازی و قاسم‌پور، ۱۳۹۰).

مارک ایران قالبی است برای ذخیره، بازیابی و تبادل اطلاعات کتابشناختی که بر مبنای استانداردهای بین‌المللی توصیف کتابشناسی و با در نظر گرفتن ویژگی‌های فهرست‌نویسی فارسی بر اساس قالب یونی مارک طراحی شده است (کوکبی، ۱۳۸۵). هرچند قالب استاندارد مارک ایران قالب جامعی برای ثبت، ذخیره و مبادله اطلاعات کتابشناختی بسیاری از منابع اطلاعات فراهم آورده است، ولی به دلیل متفاوت بودن نسخه‌های خطی و چاپ سنگی به لحاظ محتوا و اطلاعات کتابشناسی و نسخه‌شناسی مستلزم در نظر گرفتن ملاحظات خاص این گروه از منابع اطلاعات، گردآوری و درج آن‌هاست (آراسته، ۱۳۸۹؛ فتاحی و آزاد، ۱۳۸۰).

کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) یکی از غنی‌ترین مخازن نگهداری از کتب چاپ سنگی و نسخه‌های خطی است. فقها، دانشمندان، علما، نویسندگان و واقفان بسیاری هستند که نسخ خطی ارزشمندی را به این آستان متبرک اهدا نموده‌اند. کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع)، نیز سعی بر آن دارد تا علاوه بر نگهداری و حفاظت از این منابع ارزشمند و غنی، امکان دسترسی به محتوای این آثار را نیز فراهم سازد و این امر تنها از طریق سازماندهی و فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی امکان‌پذیر است. در

حال حاضر فهرست‌نویسی در این کتابخانه به‌صورت سلیقه‌ای انجام می‌شود و قواعد خاصی برای فهرست‌نویسی نسخ خطی وجود ندارد.

کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم برای توصیف پیشینه‌های کتابشناختی نسخ خطی از روش میانه[1] استفاده می‌کند. کاستی‌های موجود باعث شد تا در این پژوهش با توجه به ویژگی‌های مارک ایران پایگاه اطلاعاتی کتابخانه ملی ایران به تطبیق عناصر موجود در این استاندارد و عناصر موجود در پیشینه‌های کتابشناختی نسخ خطی آستان قدس حضرت عبدالعظیم (ع) استخراج شود. در این روش به ذکر دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی توجه می‌شود اما در ریزه‌کاری و تقدم و تأخرهای فیلدهای اطلاعاتی، تعداد فیلدهای ضروری که برای هر بخش از کتابشناسی و نسخه‌شناسی باید ذکر گردد و میزان تفضیلی که هر فیلد باید داشته باشد، هماهنگی وجود ندارد. این کتابخانه برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی از قواعد فهرست‌نویسی انگلوآمریکن پیروی می‌کند. در این روش ابتدا عناصر مربوط به بخش کتابشناسی مانند سرشناسه، عنوان، شرح پدیدآور، ناحیه وضعیت نشر تکمیل شده و اطلاعات مربوط به بخش نسخه‌شناسی در بخش یادداشت‌ها ذکر می‌شود.

۲. پیشینه‌های پژوهش

جهت دستیابی به پیشینه پژوهش، پایگاه‌های اطلاعاتی و سایت‌های خارجی ازجمله گوگل اسکالر، امرالد، ساینس دایرکت، اشپرینگر، پروکوئست و...؛ همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی نظیر کتابخانه ملی ایران،نورمگز، مگیران، پورتال جامع علوم انسانی، ایرانداک، کتابخانه دیجیتال دانشگاه علامه طباطبائی و...مورد جستجو قرار گرفت. نتایج جستجو نشان داد که مطالعات اندکی در موضوع پژوهش حاضر انجام شده است و یک خلأ مطالعاتی مشهود درزمینه‌ی بررسی میزان انطباق پیشینه-های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) بر اساس قواعد فهرست‌نویسی مارک ایران وجود دارد. در ذیل به برخی از پژوهش‌های مرتبط انجام‌شده اشاره می‌شود:

«نازی» (۱۳۸۹) در مطالعه خود با عنوان «تحلیل فهرست نگاری نسخه های خطی در ایران از جنبه وجود یا نبود الگو در آن و ارائه راهکارهای بهبودی در جهت ایجاد قالب استاندارد ملی»بیان نمود: وجود الگوی یکسان ملی و به طبع آن ایجاد استاندارد ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی امری حیاتی است؛ «عربگری» (۱۳۹۱) نیز در مطالعه خود با عنوان« *بررسی میزان بهره گیری از استانداردهای ابرداده‌ای در ذخیره‌سازی نسخه‌های خطی موجود در پایگاه‌های نسخه‌های خطی فارسی*» بیان کرد که در توصیف و ارائه اطلاعات نسخ خطی عدم یکدستی در استفاده از استانداردهای فراداده‌ای وجود دارد و هیچ استاندارد یکسان و ملی برای فهرست‌نویسی نسخ خطی وجود ندارد. فقدان

۱ . منظور این است که کمی از عناصر کتابشناسی و کمی از عناصر نسخه شناسی استفاده می کند

استاندارد ملی فهرست‌نویسی نسخ خطی، سبب شده بسیاری از کتابخانه‌ها نظیر کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) به‌صورت سلیقه‌ای به فهرست‌نویسی نسخ خطی بپردازد.

«نبوی؛ فدایی و نقشینه» (۱۳۹۳) در مطالعه خود با عنوان *« بررسی استانداردهای به‌کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی»* بیان کردند که درزمینهٔ توصیف نسخه‌های خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی نسخه‌های خطی اسلامی، یکدستی در ارائه مطالب نسخه‌ها و همچنین استفاده از استانداردهای توصیف کتابشناختی در سطح بسیار پایین است و نیازمند توجه و اهتمام بیشتری به این بخش است. «فخاری سعادت» (۱۳۹۳) نیز در پژوهش خود با عنوان *« بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی آستان قدس رضوی با استاندارد توصیف و دسترسی به منبع»* بیان کرد که بین عناصر آر. دی. ای. [1] و عناصر به‌کاررفته در فهرست‌نویسی آستان قدس رضوی مطابقت وجود دارد و آر. دی. ای. در بخش نسخه‌های خطی ضعیف‌تر از آستان قدس رضوی عمل کرده است.

عظیمی و موسوی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان«بررسی فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در ایران با استناد به ۵ کتابخانه بزرگ و ارائه الگوی مشترک واحد»، به این نتیجه رسیدند که میزان اشتراک عناصر فهرست برگه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی ۷۶/۵ درصد و میزان افتراق آن‌ها ۲۳/۴ درصد است. بنابراین یکسان‌سازی شیوه‌های فهرست‌نویسی منابع خطی و نادر امکان‌پذیر است. جهت ایجاد یک الگو و شیوه مشترک فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و کتب چاپ سنگی، کاربرگه مشترک فهرست‌نویسی با دربرداشتن ۸۲ عنصر پیشنهاد شده است.

اهمیت نسخه‌های خطی، تاکنون برای به تصویر کشیدن هر چه بهتر و بیشتر اطلاعات این منابع توجه درخور آن صورت نپذیرفته است و در استانداردهای جهانی و فهرست‌های کتابخانه‌ای به این منابع همچون منابع دیگر توجه شده است. این‌گونه بی‌توجهی به این منابع سازمان‌های مالک نسخه‌های خطی را بر آن داشته تا خود دست به تشخیص عناصر موردنیاز جهت توصیف نسخه‌های خطی بزنند که این استقلال در فهرست‌نویسی باعث ضعف‌هایی همچون یکدست نبودن فهارس شده است.

این پژوهش در نظر دارد با توجه به کم‌وکاستی‌های عناصر اطلاعاتی موجود در پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی آستان حضرت عبدالعظیم (ع) پی ببرد و میزان رعایت عناصر موجود در آن کتابخانه را با عناصر کتابشناختی استاندارد مارک ایران بررسی کند تا بتواند مشخص کند که استاندارد مارک ایران تا چه اندازه توانسته در توصیف دقیق منابع نسخ خطی موفق باشد و نیز مشخص شود که با توجه به عناصر کتابشناختی مارک ایران، به چه عناصر و قواعدی در فهرست‌نویسی پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم توجه نشده است. پژوهش حاضر باهدف تعیین وضعیت قواعد و عناصر پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع)

1. RDA(Resource Description and Access)

و میزان رعایت این عناصر کتابشناختی با عناصر استاندارد مارک ایران درصدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- وضعیت توصیف نسخ خطی در پایگاه کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم چگونه است؟
- میزان رعایت عناصر نسخ خطی مارک ایران در پایگاه کتابشناسی کتابخانه ملی ایران چگونه است؟
- میزان رعایت عناصر نسخ خطی مارک ایران در پایگاه کتابشناسی کتابخانه حضرت عبدالعظیم چگونه است؟

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی با روش پیمایشی – توصیفی انجام شده است. جامعه پژوهش حاضر پایگاه نسخه‌های خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم با ۹۷۷ عنوان نسخه خطی است. نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی ساده در نسخه‌های خطی مشترک در پایگاه اطلاعاتی کتابخانه ملی ایران و آستان حضرت عبدالعظیم (ع) انجام شد و تعداد ۱۰۰ عنوان نسخه خطی مشترک میان دو پایگاه اطلاعاتی کتابخانه ملی ایران و پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به‌عنوان جامعه پژوهش انتخاب شد. در جدول ۱ عناوین ۱۰۰ نسخه خطی انتخاب‌شده، فهرست شده است آمده است. گرداوری اطلاعات در مرحله اول با توجه به عناصر موجود در نسخه‌های خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه حضرت عبدالعظیم و دستنامه استاندارد مارک ایران، فیلدهای مربوط به نسخه خطی در استاندارد مارک ایران استخراج شد. در مرحله دوم عناصر پیشینه‌های موجود در پایگاه نسخه‌های خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم به‌وسیله سیاهه وارسی استخراج و در مرحله سوم با روش مشاهده مستقیم، نمونه انتخاب‌شده از نسخه‌های خطی موجود و مشترک میان پایگاه نسخه‌های خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) و کتابخانه ملی ایران موردبررسی قرارگرفته و میزان رعایت این عناصر با عناصر استخراج‌شده از استاندارد مارک ایران مورد بررسی قرار گرفت. جدول ۱ دربردارنده ویژگی‌های کتابشناسی نسخه‌های خطی و جدول ۲ دربردارنده ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی است.

جدول ۱. ویژگی‌های کتابشناسی نسخه‌های خطی

ردیف	ویژگی‌های کتابشناسی نسخه‌های خطی
۱	شماره نسخه/ شماره ثبت
۲	عنوان اصلی
۳	پدیدآور
۴	زبان
۵	موضوع
۶	آغاز کتاب
۷	انجام کتاب
۸	معرفی نسخه
۹	تاریخ کتابت
۱۰	توضیحات

نشریه مطالعات دانش‌پژوهی
صفحه ۶۴ |
دوره ۱، شماره ۲
پیاپی ۲
۱۴۰۱

جدول ۲. ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی

ردیف	ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی
۱	شماره نسخه/ شماره ثبت
۲	نوع خط
۳	تعداد برگ
۴	اندازه برگ
۵	تعداد سطر
۶	نوع جلد
۷	تزئینات جلد
۸	اندازه جلد
۹	نوع کاغذ
۱۰	حاشیه
۱۱	تملک
۱۲	سجع مهر
۱۳	تزئینات نسخه
۱۴	آسیب‌دیدگی
۱۵	محل کتابت
۱۶	کامل/ ناقص
۱۷	یادداشت وقف
۱۸	ملاحظات
۱۹	آغاز نسخه
۲۰	انجام نسخه

روایی پژوهش حاضر از نوع روایی منطقی است. سیاهه وارسی اولیه بر اساس ویژگی‌های نسخه‌شناسی و کتابشناسی نسخه‌های خطی قواعد فهرست‌نویسی مارک ایران طراحی شد(باقری خرمدشتی، ۱۳۹۵). سیاهه طراحی‌شده در اختیار ۵ تن از متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی که تجربه سازمان‌دهی و فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی را داشتند، قرار داده شد و روایی آن توسط متخصصان تایید گردید. به‌منظور تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در این پژوهش از روش آمار توصیفی استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. ۲۲ و جداول توزیع فراوانی استفاده شد تا وضعیت میان ویژگی‌های کتابشناسی و نسخه‌شناسی استاندارد مارک ایران مشخص گردد.

۴. یافته‌ها

پرسش اول: وضعیت توصیف نسخ خطی در پایگاه کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) چگونه است؟

برای پاسخ به این سؤال سعی می‌شود وضعیت توصیف هم از نظر عناصر موجود در بخش کتابشناسی و هم از نظر عناصر موجود در بخش نسخه‌شناسی ارائه شود:

الف. عناصر موجود در بخش کتابشناسی

در اصطلاح فهرست‌نگاران خطی، کتابشناسی نخستین اصل در معرفی هر کتاب خطی است و شامل جنبه‌های موضوعی و محتوایی کتاب می‌شود. این اطلاعات شامل موضوع و محتوای کتاب، مؤلف، سفارش‌دهنده، سبک تنظیم کتاب، تقدیم کتاب، ابواب، فصول، تاریخ تألیف با جزئیات آن، مکان تألیف، کسانی که مؤلف را یاری کرده‌اند و هرچه در مورد متن کتاب قابل‌توجه باشد، است. عناصر موجود در بخش کتابشناسی در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) پس از بررسی دقیق نسخه و مراجعه به منابع کتابشناسی و نسخه‌شناسی (فهرست نسخه‌های خطی حافظیان، فهرست نسخه‌های خطی دانشگاه تهران شماره ۳، مرحوم دانش‌پژوه)، شامل عناصر زیر است:

عنوان: در پایگاه نسخ خطی آستان پس از بررسی دقیق نسخه و مراجعه به منابع کتابشناسی و نسخه-شناسی (فهرست نسخه‌های خطی حافظیان، فهرست نسخه‌های خطی دانشگاه تهران شماره ۳، مرحوم دانش‌پژوه) عنوان اصلی نسخه استخراج و در فیلد عنوان ۱ ثبت می‌گردد.

پدیدآور: در پایگاه نسخ خطی آستان، پس از بررسی دقیق نسخه و مراجعه به منابع معتبر ازجمله مستند مشاهیر مؤلفان و سایر کتب رجالی و تطبیق با فهرست نسخ خطی نویسنده اصلی کتاب استخراج و در فیلد سرشناسه اصلی کتاب ثبت می‌گردد.

زبان: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)، فیلد مستقلی برای ثبت زبان اثر وجود ندارد، فقط در ابتدای ورود اطلاعات امکان ثبت کتاب به زبان لاتین یا فارسی وجود دارد. ازآنجاکه اطلاعات زبان مدرک در کتابشناسی برای مراجعین به پایگاه مهم است، در پایگاه آستان از فیلد فروست برای این منظور استفاده‌شده و زبان اثر در آن ثبت گردیده است و این در حالی است که فیلد مستقل برای ذکر زبان اثر بسیار مهم است و باید در اصلاحات به پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) افزوده شود.

موضوع: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) موضوع نسخه از منابع کتابشناسی و نسخه‌شناسی استخراج و پس از مستند نمودن با سرعنوان‌های موضوعی زبان فارسی در پایگاه ثبت می‌گردد. برای یک اثر ممکن است چندین موضوع ثبت گردد.

آغاز: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) فیلدی برای این منظور پیش‌بینی نگردیده و آغاز نسخه‌ها ثبت نمی‌شود. این فیلد یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های یک نسخه است و باید در اصلاحات به پایگاه اطلاعاتی کتابخانه افزوده شود.

انجام: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) فیلدی برای این منظور پیش‌بینی‌نشده و انجام نسخه‌ها ثبت نمی‌گردد.

معرفی نسخه: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) فیلد چکیده وجود دارد ولی از این فیلد استفاده‌ای نشده و برای معرفی بیشتر و تکمیلی‌تر نسخه از آن استفاده نمی‌شود.

تاریخ کتابت: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) از فیلد تاریخ انتشار برای این منظور استفاده می‌گردد و تاریخ کتابت پس از بررسی دقیق و مطالعه و مطابقت نسخ با سایر منابع (فهرست‌های نسخه خطی موجود) استخراج و در این فیلد ثبت می‌گردد.

توضیحات: در پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) برای این منظور از فیلد یادداشت‌ها استفاده می‌شود و مطالب مهم نسخه در اینجا ثبت می‌شود.

ب. عناصر موجود در بخش نسخه‌شناسی

در اصطلاح فهرست‌نگاران، نسخه‌شناسی مشتمل بر قسمت‌های ظاهری و فیزیکی کتاب خطی است و درواقع اطلاعات متغیر نسبت به نسخ متعدد از کتابی خاص است. با این تعریف، هر نسخه از کتاب خطی ویژگی‌های نسخه‌شناسی مربوط به خود را دارد و هیچ دو نسخه خطی را نمی‌توان یافت که عیناً اطلاعات نسخه‌شناسی آن‌ها یکسان باشد (عظیمی،۱۳۸۹). مانند: کیفیت جلد، اندازه‌ها، اوراق، نوع خط، نام کاتب، محل و سال کتابت، خصوصیات عناوین، تصحیحات و حواشی، نام حاشیه‌نویس، جدول‌بندی، تعداد برگ‌ها، تعداد سطور. عناصر موجود در بخش نسخه‌شناسی در پایگاه نسخ خطی آستان حضرت عبدالعظیم (ع)، شامل عناصر زیر است:

شماره نسخه یا ثبت: در پایگاه نسخ خطی آستان این شماره همان کد عنوان است که توسط کتابدار به هر نسخه اختصاص داده می‌شود.

نوع خط: در پایگاه نسخ خطی برای ثبت نوع خط و سایر جلوه‌های ظاهری نسخه از فیلد برساخت استفاده می‌گردد که در آن نوع خط و دیگر ویژگی‌های ظاهری نسخه ذکر می‌شود. این امر یکی از مشکلات و نقایص اصلی پایگاه نسخ خطی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع) است؛ زیرا نبود فیلد مستقل برای ذکر هر یک از ویژگی‌ها سبب می‌شود دسترسی به اطلاعات غنی و کمیاب در مورد ویژگی-های نسخه‌شناسی اثر از بین برود.

تعداد برگ: در پایگاه نسخ خطی آستان در فیلد برساخت تعداد کل صفحات نسخه ذکر می‌گردد.

اندازه برگ: در این بخش طول و عرض اوراق ذکر می‌شود. در پایگاه نسخ خطی آستان اندازه اوراق و نسخه ثبت نگردیده است.

تعداد سطر: در **پایگاه نسخ خطی آستان** تعداد سطر نسخه‌ها ثبت نگردیده است.

نوع جلد: در پایگاه نسخ خطی از فیلد برساخت برای ثبت نوع جلد و هنرهای به‌کاررفته در آن استفاده می‌شود.

تزئینات جلد: در پایگاه نسخ خطی آستان هنرهای به‌کاررفته بر روی جلد، دقیق و کامل ثبت نمی‌گردد.

اندازه جلد: در پایگاه نسخ خطی آستان در فیلد برساخت فقط به‌اندازه کتاب به‌صورت کلی اشاره‌شده و اندازه دقیق نسخه ثبت نمی‌شود.

نوع کاغذ: نوع کاغذ نسخه‌های خطی از دیگر مشخصه‌های نسخه‌شناسی است که در طول تاریخ همواره مورد توجه بوده است. انواع کاغذهایی که بیشتر در نسخه‌نویسی معمول بوده و شناخت آن‌ها به لحاظ نسخه‌شناسی مفید فایده است عبارت‌اند از: کاغذ سمرقندی، خراسانی، خانبالغ، ختایی، پوستی، شامی، دفتری، کاهی، کشمیری، بُتی، ابری، الوان (نازی، ۱۳۸۹). در پایگاه نسخ خطی آستان نوع کاغذ ثبت نمی‌شود.

حاشیه: در پایگاه نسخ خطی آستان در فیلد یادداشت‌ها، به حواشی نسخه‌ها اشاره می‌شود ولی اطلاعات دقیق و کاملی در مورد حواشی ثبت نمی‌گردد.

تملک: در پایگاه نسخ خطی آستان تملک نسخه ثبت نمی‌گردد.

سجع مهر: در پایگاه نسخ خطی آستان سجع مهر نسخه ثبت نمی‌گردد.

تزئینات نسخه: در پایگاه نسخ خطی آستان از فیلد برساخت برای ثبت تزیینات نسخه استفاده می‌گردد.

کاتب: در پایگاه نسخ خطی آستان نام کاتب در فیلد تکرار نام پدیدآوران ثبت می‌گردد.

محل کتابت: در پایگاه نسخ خطی آستان محل کتابت ثبت نمی‌گردد.

کامل/ ناقص: درصورتی‌که قسمتی از نسخه مفقود شده باشد در هنگام فهرست‌نویسی ذکر می‌گردد (نازی، ۱۳۸۹). در قسمت یادداشت‌های پایگاه نسخ خطی آستان این موضوع ثبت می‌شود.

آسیب‌دیدگی: در قسمت یادداشت‌های پایگاه نسخ خطی آستان این موضوع ثبت می‌گردد.

یادداشت وقف: فیلدی برای یادداشت وقف در پایگاه نسخ خطی آستان وجود ندارد و در قسمت یادداشت‌ها ثبت می‌گردد.

ملاحظات: در پایگاه نسخ خطی آستان در فیلد یادداشت‌ها برای این منظور استفاده می‌گردد.

پرسش دوم: میزان رعایت عناصر نسخ خطی مارک ایران در پایگاه کتابشناسی کتابخانه ملی ایران چگونه است؟

در این بخش فراوانی میزان رعایت هر یک از عناصر نسخ خطی مارک ایران در پایگاه کتابشناسی کتابخانه ملی ایران در جداول زیر نشان داده شده است:

الف. بخش نسخه‌شناسی

جدول ۳. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی در مارک ایران: بلوک ۱

ویژگی‌های نسخه‌شناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
شماره نسخه/ شماره ثبت	۰۰۱	۵۵	۴۵

یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان فراوانی رعایت عنصر شماره نسخه یا شناساگر که در بلوک یک استاندارد مارک ایران ذکر شده است برابر با ۴۵ و میزان عدم رعایت این عنصر برابر با ۵۵ است. خالی بودن فیلد شماره نسخه/ شماره ثبت، بازیابی اثر را مشکل می‌کند.

جدول ۴. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی در مارک ایران: بلوک ۲

ویژگی‌های نسخه‌شناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
تعداد برگ	215$a	۸	۹۲
اندازه برگ	215$a	۳۸	۶۲
تعداد سطر	215$a	۱۱	۸۹
کاتب	210$c	۵۰	۵۰
محل کتابت	210$a	۸۵	۱۵

جدول ۵ بیانگر عناصر مرتبط با بلوک ۲ استاندارد مارک ایران است. همان‌طور که مشاهده می‌شود بیشترین میزان رعایت عناصر این بلوک به ترتیب متعلق به تعداد برگ، تعداد سطر، اندازه برگ، کاتب و محل کتابت است.

جدول ۵. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی در مارک ایران: بلوک ۳

ویژگی‌های نسخه‌شناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
نوع خط	307$	۹	۹۱
نوع جلد	307$	۱۳	۸۷
تزئینات جلد	307$	۲۲	۷۸
اندازه جلد	215$a	۱۰	۹۰
نوع کاغذ	307$	۱۰	۹۰
حاشیه	307$	۴۵	۵۵

ویژگی‌های نسخه‌شناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
تملک	317$a	۵۸	۴۲
سجع مهر	317$a	۵۴	۴۶
تزئینات نسخه	307$	۱۹	۸۱
کامل/ ناقص	318$a	۳۹	۶۱
آسیب‌دیدگی	318$a	۴۰	۶۰
یادداشت وقف	317$a	۹۲	۸
ملاحظات	318$a	۹۷	۳

جدول ۵ نشان‌دهنده عناصر و فیلدهای بلوک ۳ استاندارد مارک ایران است. این عناصر در بخش برساخت و مشخصات ظاهری ذکر می‌گردد. یافته‌ها نشان می‌دهد که ویژگی‌های نوع خط، اندازه جلد، نوع کاغذ، نوع جلد، تزئینات نسخه، تزئینات جلد، کامل/ ناقص بودن، آسیب‌دیدگی، حاشیه، سجع مهر، تملک، یادداشت وقف و ملاحظات به ترتیب بیشترین میزان فراوانی رعایت عناصر فهرست‌نویسی بر اساس استاندارد مارک ایران را دارد.

ب. بخش کتابشناسی

جدول ۶. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی در مارک ایران: بلوک ۱

ویژگی‌های کتابشناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
شماره نسخه/ شماره ثبت	۰۰۱	۵۶	۴۴
زبان	101$a	۱۴	۸۶

جدول ۶ بیانگر ویژگی کتابشناسی نسخ خطی در بلوک ۱ استاندارد مارک ایران است. یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان فراوانی رعایت عنصر شماره نسخه برابر ۴۴ و عنصر زبان برابر با ۸۶ است؛ بنابراین فراوانی میزان رعایت عنصر زبان در بلوک ۱ بیشتر از عنصر شماره نسخه است.

جدول ۷. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی در مارک ایران: بلوک ۲

ویژگی‌های کتابشناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
عنوان اصلی	200$a	۱	۹۹
پدیدآور	200$a	۵	۹۵
تاریخ کتابت	210$d	۲۰	۸۰

جدول ۷ بیانگر ویژگی‌هایی از نسخ خطی است که در بلوک ۲ استاندارد مارک ایران ذکر می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهد، عناصر عنوان اصلی، پدیدآور و تاریخ کتابت به ترتیب دارای بیشترین میزان فراوانی رعایت قواعد فهرست‌نویسی بر اساس استاندارد مارک ایران هستند.

جدول ۸. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی در مارک ایران: بلوک ۳

ویژگی‌های کتابشناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
آغاز	327$a	۶	۹۴
انجام	327$a	۶	۹۴
معرفی نسخه	330$a	۱۰	۹۰
توضیحات	318$a	۹۱	۹

همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، ویژگی‌های ذکرشده در بلوک ۳ استاندارد مارک ایران عبارت‌اند از: آغاز، انجام، معرفی نسخه و توضیحات. باتوجه به جدول میزان فراوانی رعایت این عناصر به ترتیب متعلق به آغاز و انجام، معرفی نسخه و توضیحات است.

جدول ۹. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی در مارک ایران: بلوک ۶

ویژگی‌های کتابشناسی در مارک ایران	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
موضوع	610$a	۹	۹۱

جدول ۹ نشان‌دهنده عنصر موضوع است که در بلوک ۶ قواعد مارک ایران ذکر می‌شود. بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌ها مشخص شد که ۹۱ درصد از نسخ به ذکر عنوان پرداخته‌اند.

پرسش سوم: میزان رعایت عناصر نسخ خطی مارک ایران در پایگاه کتابشناسی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) چگونه است؟

در این بخش میزان فراوانی عناصر «نسخه‌شناسی و کتابشناسی» نسخ خطی در پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) با قواعد فهرست‌نویسی نسخ خطی بر اساس مارک ایران در جداول زیر نشان داده شده است:

جدول ۱۰. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی نسخ خطی کتابخانه آستان با استاندارد مارک ایران: بلوک ۱

ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
شماره نسخه/ شماره ثبت	۰۰۱	۰	۱۰۰

جدول ۱۰ نشان می‌دهد که در پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) تمامی منابع دارای شماره ثبت بوده و این امر بازیابی منابع را سهل‌تر می‌نماید.

جدول ۱۱. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی نسخ خطی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۲

ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
تعداد برگ	215$a	۱	۹۹
اندازه برگ	215$a	۱۰۰	۰
تعداد سطر	215$a	۹۸	۲
کاتب	210$c	۶۳	۳۷
محل کتابت	210$a	۹۷	۳

با توجه به نتایج جدول ۱۱ ویژگی‌های تعداد برگ، کاتب، محل کتابت، تعداد سطر و اندازه برگ به ترتیب بیشترین میزان فراوانی رعایت قواعد فهرست‌نویسی بر اساس مارک ایران را دارند.

جدول ۱۲. فراوانی میزان رعایت عناصر نسخه‌شناسی نسخ خطی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۳

ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
نوع خط	307$	۰	۱۰۰
نوع جلد	307$	۷	۹۳
تزئینات جلد	307$	۵۸	۴۲
اندازه جلد	215$a	۱۵	۸۵
نوع کاغذ	307$	۹۷	۳
حاشیه	307$	۶۳	۳۷
تملک	317$a	۹۹	۱
سجع مهر	317$a	۹۹	۱
تزئینات نسخه	307$	۱۸	۸۲
کامل/ ناقص	318$a	۷۷	۲۳
آسیب‌دیدگی	318$a	۹۴	۶
یادداشت وقف	317$a	۱۰۰	۰
ملاحظات	318$a	۱۰۰	۰

جدول ۱۲ نشان می‌دهد عناصر نوع خط، نوع جلد، اندازه جلد، تزئینات نسخه، تزئینات جلد، حاشیه، کامل/ناقص بودن، آسیب‌دیدگی، نوع کاغذ، تملک و سجع مهر به ترتیب بیشترین میزان فراوانی رعایت عناصر فهرست‌نویسی با استاندارد مارک را دارا هستند.

جدول ۱۳. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی نسخ خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۱

ویژگی‌های کتابشناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
شماره نسخه/ شماره ثبت	۰۰۱	۰	۱۰۰
زبان	101$a	۱	۹۹

جدول ۱۳ نشان می‌دهد تمامی نسخ خطی ثبت‌شده در پایگاه نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) دارای شماره ثبت بوده و از میان نمونه پژوهش تنها یک اثر وجود دارد که زبان آن مشخص نیست.

جدول ۱۴. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی نسخ خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۲

ویژگی‌های کتابشناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
عنوان اصلی	200$a	۰	۱۰۰
پدیدآور	200$a	۵	۹۵
تاریخ کتابت	210$d	۸	۹۱

با توجه به جدول ۱۴ بر اساس فیلد ۲ قواعد عناصر استاندارد مارک ایران، فیلدهای عنوان اصلی، پدیدآور و تاریخ کتابت به ترتیب بیشترین میزان فراوانی رعایت قواعد فهرست‌نویسی را دارند.

جدول ۱۵. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی نسخ خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۳

ویژگی‌های کتابشناسی نسخ خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
آغاز	327$a	۹۸	۲
انجام	327$a	۹۷	۳
معرفی نسخه	330$a	۹۵	۵
توضیحات	318$a	۷۸	۲۱

جدول ۱۵ بیانگر ویژگی‌ها و عناصر فیلد سوم قواعد مارک ایران است. بر اساس قواعد فهرست‌نویسی این استاندارد، کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) عناصر توضیحات، معرفی نسخه، انجام و آغاز را به ترتیب با بیشترین فراوانی رعایت می‌کند.

جدول ۱۶. فراوانی میزان رعایت عناصر کتابشناسی نسخ خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان با قواعد نسخ خطی مارک ایران: بلوک ۶

ویژگی‌های کتابشناسی نسخه‌های خطی آستان	تگ	فراوانی عدم رعایت	فراوانی رعایت
موضوع	610$a	۷	۹۳

همان‌طور که در جدول ۱۶ مشاهده می‌شود **۹۳** درصد از نسخ خطی پایگاه کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) فیلد موضوع را تکمیل کرده‌اند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه قواعد استاندارد مارک ایران و بررسی وضعیت پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) نشان داد که چه عناصری و فیلدهایی در استاندارد مارک ایران برای توصیف و فهرست‌نویسی نسخ خطی لحاظ شده‌اند و در گام بعد مشخص شد، پایگاه اطلاعاتی نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) نیز تا چه اندازه از این قواعد برای توصیف کتب خطی استفاده می‌کند. نتایج حاکی از آن است که پایگاه این کتابخانه در توصیف بخش کتابشناسی به‌خوبی عمل کرده است و توانسته فیلدهای اصلی مربوط به پدیدآور، عنوان اصلی و ... را مطابق با قواعد استاندارد مارک ایران تکمیل کند و این در حالی است که کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) در تکمیل اطلاعات بخش نسخه‌شناسی آثار به خوبی عمل نکرده است و بیشتر فیلدهای مرتبط با این بخش خالی است.

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسش اول مشخص شد که پایگاه نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع)، فهرست‌نویسی از دو بعد نسخه‌شناسی و کتابشناسی موردبررسی قرار گرفته است. ثبت مواردی چون عنوان اصلی، پدیدآور، زبان، موضوع، کاتب و شماره نسخه ازجمله نقاط قوت پایگاه نسخ خطی کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) است که به شرح ذیل ورود اطلاعات می‌گردد:

عنوان اصلی در فیلدی به نام «عنوان مدرک»، پدیدآور در فیلد «سرشناسه فارسی»، زبان اثر در فیلد «فروست»، موضوع در فیلد «موضوعات»، کاتب در فیلدی با نام «تکرار نام پدیدآور» و شماره نسخه در فیلد «کد عنوان» ذکر شده است. نوع خط، تعداد برگ، نوع جلد، اندازه جلد و تزیینات نسخه مشخصاتی است که در پایگاه کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) ورود اطلاعات شده است، ولی فیلدی با این عناوین در برنامه در نظر گرفته نشده است و این موارد در فیلدی به نام «برساخت و مشخصات ظاهری» ورود اطلاعات شده است که این مورد یکی از نقایص ورود اطلاعات پایگاه کتابخانه آستان عبدالعظیم (ع) است. برای مثال جستجوی کتبی با جلد خاصی مانند «تیماج سرخ» مقدور نیست. در این پایگاه فیلدهایی مانند: اندازه برگ، تعداد سطر، نوع کاغذ،

تملک، سجع مهر، محل کتابت، یادداشت وقف، آغاز، انجام و معرفی نسخه کمتر و یا در مواردی اصلا موردتوجه فهرست‌نویسان کتابخانه قرار نگرفته است.

- بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسش دوم مشخص شد، استاندارد مارک ایران بر اساس قواعد استاندارد یونی مارک طراحی شده است. استاندارد یونی مارک به‌گونه‌ای طراحی شده است که می‌توان با افزودن فیلدهای فرعی به فیلدهای اصلی آن تمامی ویژگی‌های کتابشناسی و نسخه‌شناسی نسخ خطی را بر اساس آن توصیف و فهرست‌نویسی نمود. در سایت ایفلا سند (برنامه راهبردی یونی مارک ایفلا نسخ خطی بررسی شد و دستورالعمل یونی مارک موردبررسی قرار گرفت و مشخص شد آنچه در این پژوهش حائز اهمیت است آن است که فیلدهایی نظیر توضیحات صحافی، یادداشت دسترسی 310$a، یادداشت عملیات، توضیحات نقص نسخه، محل نگهداری نسخه 318$a، تاریخ نسخه، یادداشت تملک، شکل مهر، شرح مهر، امضاء 317$a، یادداشت‌های مربوط به سفارش‌ها (منبع تهیه، نام واقفان، یادداشت‌های وقف، قیمت) 345$a، فیلد یادداشت‌های مربوط به نمایه‌ها، چکیده‌ها و منابع اثر (منابع و استناد) 321$a، تصحیح و نشر 325$a، امتیاز نسخه 316$a در استاندارد یونی مارک ذکر شده است ولی در دستنامه مارک ایران به آن‌ها توجهی نشده است. لذا ضروری است که این فیلدها در طرح گسترش استاندارد مارک ایران پیش‌بینی شود. همچنین لازم به ذکر است که در پایگاه کتابشناسی کتابخانه ملی ایران، در توصیف بخش کتابشناسی به‌خوبی عمل کرده است و توانسته فیلدهای اصلی مربوط به پدیدآور، عنوان اصلی و ... را مطابق با قواعد استاندارد مارک ایران تکمیل کند.

بر اساس نتایج به‌دست آمده از پرسش سوم مشخص شد، بیشترین میزان رعایت در وضعیت فهرست‌نویسی عناصر نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی پایگاه کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم با استاندارد مارک ایران به ترتیب متعلق به عناصر تزئینات نسخه، ملاحظات، اندازه جلد، نوع جلد، تعداد برگ، یادداشت وقف، نوع خط، محل کتابت، کاتب، حاشیه، تزئینات جلد، کامل/ ناقص، تملک، سجع مهر، شماره ثبت یا نسخه، آسیب‌دیدگی، اندازه برگ، تعداد سطر و نوع کاغذ است. در فهرست‌نویسی نسخ خطی پایگاه اطلاعاتی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) و عناصر کتابشناسی مارک ایران، در عنصر پدیدآور تطابق کامل وجود دارد. بیشترین میزان رعایت میان عناصر کتابشناسی نسخ خطی پایگاه نام‌برده به ترتیب متعلق به عناصر عنوان اصلی، موضوع، تاریخ کتابت، توضیحات، زبان، شماره نسخه یا ثبت، معرفی نسخه، انجام و آغاز است. مقایسه وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی پایگاه کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) با قواعد استاندارد مارک ایران نشان داد که در فهرست‌نویسی نسخ خطی این کتابخانه به مواردی از قبیل: مستند نمودن نام پدیدآور، ذکر شرح‌حال پدیدآور، عنوان قراردادی، مشخص نمودن مجموعه‌ها، توصیف پدیدآور، ذکر چاپ‌های گوناگون نسخه، منابع نسخ، فهرست مطالب، درجه خط، مستند نمودن نام کاتب، تزئینات متن از قبیل: جدول، عکس، آرایه‌ها، حواشی، یادداشت حادثه تاریخی، فهرست مطالب و کشف‌الآیات، فروشنده، قیمت نسخه، امکان و عکس از

رونوشته‌ها، آسیب کاغذ، آسیب جلد، منبع تهیه، نوع ماده، ذکر جزئیات بیشتر در بلوک ۶ (موضوع) از قبیل: تقسیمات فرعی، تاریخ در موضوع، نام جغرافیایی در موضوع و نام خاندان در موضوع توجه نشده است. کتابخانه حضرت عبدالعظیم در تکمیل اطلاعات بخش نسخه‌شناسی آثار به‌خوبی عمل نکرده است و بیشتر فیلدهای مرتبط با این بخش خالی است.

همان‌طور که در بالا ذکر شد، کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم حسنی در توصیف ویژگی‌های نسخه‌شناسی نسخ خطی ضعیف عمل کرده است و برای ذکر مشخصات ظاهری نسخ تنها از یک فیلد برساخت استفاده می‌کند و این در حالی است که ذکر ویژگی‌های ظاهری نسخ خطی که مرتبط با بلوک ۳ قواعد استاندارد مارک ایران است، نیاز به فیلدهای فرعی بسیاری برای توصیف دارد. این کتابخانه می‌تواند با افزودن فیلدهایی نظیر یادداشت بازتکثیر، منابع اثر (نمایه‌ها و چکیده)، فهرست مطالب، درجه خط، تزئینات متن (جدول، جای جدول، کمنداندازی، تعداد سطور جدول، رنگ جدول، نگارش جدول)، آرایه‌ها (شکل، عکس، جدول نجومی، جدول طلسمی، اشکال نجومی، اشکال آناتومی و پزشکی، نقاشی و نگارگری، نقاشی خط، تذهیب، سرلوح، قطعه، کتیبه، ترنج، لچکی، تاج، شمسه، شرفه، مرصع و...)، حواشی، یادداشت حادثه تاریخی، فهرست مطالب و کشف‌الآیات، فهرست منابع تألیف، فروشنده نسخه، قیمت نسخه، بدون جلد بودن نسخه، آسیب وارد شده به کاغذ و جلد، منبع تهیه نسخه و نوع ماده به توصیف بهتر و کامل‌تر نسخ کمک کرده و با این عمل فرایند بازیابی را بهبود بخشیده و غنای هنری و فرهنگی نسخ را نیز بیش‌ازپیش به مراجعان و مخاطبان نسخ خطی نشان دهد.

شواهد پژوهش‌های ارائه‌شده توسط پژوهشگران پیشین حاکی از آن است که وجود قواعد و استانداردهای ملی و بین‌المللی برای توصیف نسخه‌های خطی امری مهم، لازم و اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا یکسان‌سازی و یکدست نمودن فرآیندهای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی به بازیابی و سازمان‌دهی سهل‌تر و سریع‌تر این آثار می‌انجامد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که عناصر فهرست‌نویسی نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) بر اساس استاندارد مارک توسعه یابد . برای رفع نقایص فهرست‌نویسی نسخ خطی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) اقدامات لازم انجام پذیرد و در نهایت پیشنهاد می‌شود « پایگاه جامع فهرستگان نسخ خطی» مبتنی بر استاندارد مارک ایران به‌صورت دیجیتالی و مجازی در ایران ایجاد شود و کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) نسخ خطی خود را در این فهرستگان به اشتراک گذارد.

۶. سپاسگزاری

نویسندگان این مقاله لازم می‌دانند از فهرست‌نویسان نسخ خطی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و کتابخانه حضرت عبدالعظیم (ع) تشکر نمایند.

۷. منابع و مآخذ

آراسته، منوچهر (۱۳۸۹). *بررسی کتاب‌های چاپ سنگی ایران دوره محمد شاه تا اواسط دوره ناصری، موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی از بعد ویژگی‌های کتابشناسی، نسخه‌شناسی، قواعد فهرست‌نویسی و ساختار مارک*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی، مشهد.

فتاحی، رحمت‌الله؛ آزاد، اسدالله (۱۳۸۰). پژوهشی پیرامون الگوی مناسب برای ذخیره و سازماندهی اطلاعات کتابشناختی و نسخه‌شناسی چاپ سنگی، *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴ (۲)، ۱۹۳-۲۱۷.

باقری خرمدشتی، ناهید (۱۳۹۵). *دستنامه قواعد فهرستنویسی نسخه های خطی*. تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

عربگری، لیلا (۱۳۹۱). *بررسی میزان بهره‌گیری از استانداردهای ابرداده‌ای در ذخیره‌سازی نسخه‌های خطی موجود در پایگاه‌های نسخه‌های خطی فارسی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا، تهران.

عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۸۵). فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی. دائره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، بازیابی در تاریخ ۹۶/۹/۲۰ از www.portal.nlai.ir/daka/wiki.

عظیمی، حبیب‌الله؛ موسوی، زهره سادات (۱۳۹۸). بررسی فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در ایران با استناد به ۵ کتابخانه بزرگ و ارائه الگوی مشترک واحد. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۲۲(۱)، ۴-۲۷. doi: 10.30481/lis.2019.81431

عظیمی، حبیب‌الله و نازی، ایوب (۱۳۹۰). تحلیل فهرست‌نگاری نسخ خطی در ایران از جنبه وجود یا عدم وجود الگو در آن و ارائه راهکارهای بهبود در جهت ایجاد قالب استاندارد ملی، *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴ (۲)، ۲۸۲-۲۶۳.

فخاری سعادت، عادله (۱۳۹۳). بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگه نسخ خطی آستان قدس رضوی با استاندارد توصیف و دسترسی به منبع، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، مشهد.

کمیته ملی مارک ایران. (۱۳۸۱). مارک ایران، تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

کوکبی، مرتضی (۱۳۸۵). فهرست‌نویسی، دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج.۲، تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

موسوی چلک، افشین (۱۳۸۱). قالب مارک و فهرست‌نویسی نسخ خطی، پیام بهارستان، ۱۷، ۵۹-۵۶.

نازی، ایوب و قاسم‌پور، سکینه (۱۳۹۰). فهرست‌نویسی نسخ خطی در کتابخانه ملی ایران: روندها و رویه‌ها، مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، (۳)۸۷، ۱۱۴-۱۰۴.

نازی، ایوب (۱۳۸۹). بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

نبوی، مجید؛ فدایی، غلامرضا؛و نقشینه، نادر (۱۳۹۳). بررسی استانداردهای به‌کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه-های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. ۲۵ (۲)، ۲۲-۳۳.